

การทอผ้าของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง

KAREN WEAVING

สารณี ทิลา

Sarapee Sila

รัชดาภรณ์ กุณามา

Ratchadaporn Kunama

สถาบันวิจัยชาวเขา จังหวัดเชียงใหม่

Tribal Research Institute, Chiangmai Province

บทคัดย่อ

รูปแบบการทอผ้าของกะเหรี่ยงเดิมในแต่ละท้องถิ่นใช้เครื่องทอผ้าแบบสายคาดหลัง เนื่องจากมีโครงสร้างที่ไม่สลับซับซ้อน ในบางท้องถิ่นที่แทนที่มีการส่งเสริมการทอผ้าแบบที่กระตุก เครื่องทอแบบสายคาดหลังเป็นเครื่องทอผ้าแบบโบราณ ปัจจุบันยังมีใช้อยู่ในประเทศเปรู กัวเตมาลา และเม็กซิโก ซึ่งความแตกต่างของเครื่องทอผ้าแบบนี้ในแต่ละท้องถิ่นมีเพียงเพื่ออำนวยความสะดวกให้เหมาะสมกับความนิยมของชุมชนเท่านั้น การรับวัฒนธรรมจากคนพื้นราบ การผลิตเพื่อสนองความต้องการของตลาด และเวลาอันจำกัด ทำให้การทอผ้าของกะเหรี่ยงในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างมาก จนกระทั่งในบางท้องถิ่นเลิกผลิตเครื่องนุ่งห่มใช้เอง เปลี่ยนมาสวมใส่เสื้อผ้าสำเร็จรูปที่ซื้อจากคนพื้นราบแทน การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ส่งผลให้เกิดการสูญเสียเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและความไม่สมดุลทางเศรษฐกิจในชุมชนชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง

ABSTRACT

For more than 200 years, Karens have settled down in many provinces in Thailand especially along the Thai – Burmese border from Chiang Rai, Chiang Mai, Mae Hong Son down to Prachuap Khiri Khan provinces. The total Karen population is more than 2,000,000 or about 50 percent of all the hill – tribe population in Thailand. The Karen weaving patterns was studied starting from selection of materials, yarn spinning, dyeing, weaving and dress.

making. Data collection was done by interview and observation in Karen villages in Mae Hong Son, Chiang Rai, Chiang Mai, and Lamphun provinces. Most of the villages used “back strap” weaving as practised in Peru, Guatemala and Mexico while only few introduced the hand-loom. Difference of the back strap in each locality was only the adjustment to add something in the main structure in order to serve the demand and popularity of the community. At present the weaving process had been too developed to see all the typical identity. The change happened as the Karen adopted Thai lowlander culture and tried to serve the lowland – market demand. In addition, traditional practice was a time consuming; some villages stopped weaving because they could buy ready – made clothes from the lowland. These changes, affected the losing of the cultural identification and caused the imbalance of economic situation in the Karen community.

คำนำ

กะเหรี่ยง (Karen) เป็นชาวเขาเผ่าหนึ่งซึ่งอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยกว่า 200 ปีมาแล้ว กะเหรี่ยงแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ กะเหรี่ยงสะกอ (S'kav) และกะเหรี่ยงโป (Pwo) และอีก 2 กลุ่มย่อย คือ กะยาห์ (Kayah) หรือคาราเรนีหรืออะเว และตองสู (Taungthu) หรือพะโอ กะเหรี่ยงกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้มีวัฒนธรรมคล้ายคลึงกัน แต่การแต่งกายแตกต่างกัน เช่นเดียวกับภาษาพูด ซึ่งมีความใกล้เคียงกัน แต่ฟังไม่เข้าใจ

คนไทยทางภาคเหนือเรียกกะเหรี่ยงว่า “คนยาง” ส่วนคนภาคกลางเรียกกะเหรี่ยงว่า “กะเหรี่ยง” บางทีในเขตท้องที่หนึ่ง ๆ อาจเรียกกะเหรี่ยงว่า ยางแดง ยางขาว ยางเปียง ยางกะเลอและยางน้ำ ฯลฯ ซึ่งจริง ๆ แล้วก็คือชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงนั่นเอง

กะเหรี่ยงส่วนใหญ่ตั้งบ้านเรือนอยู่แถบชายแดนไทย-พม่า เช่นในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอน เชียงราย เชียงใหม่ เรื่อยลงไปจนถึงเขตจังหวัดกาญจนบุรี ราชบุรี เพชรบุรี และประจวบคีรีขันธ์ รวมจำนวนประชากรกะเหรี่ยงในประเทศไทยทั้งสิ้นประมาณ 2,000,000 คน หรือประมาณร้อยละ 50 ของประชากรชาวเขาในประเทศไทยทั้งหมด การที่กะเหรี่ยงเข้ามาอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลานาน ทำให้กะเหรี่ยงบางกลุ่ม บางครอบครัวตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้กับคนพื้นราบ แม้บางส่วนที่อยู่ห่างไกลออกไปก็มีการติดต่อซื้อขายสินค้ากับคนพื้นราบตลอดเวลา ผู้ชายกะเหรี่ยงในจังหวัดภาคเหนือส่วนมากจะพูดภาษาไทยเหนือได้ เด็ก ๆ ก็ได้รับการสอนให้เรียนรู้ภาษาไทยจากครูซึ่งไปประจำอยู่ในหมู่บ้าน สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เองเป็นสาเหตุให้ประเพณีและวัฒนธรรมต่าง ๆ ซึ่งกะเหรี่ยงเคยยึดถือปฏิบัติ เช่น การแต่งกาย ความเชื่อ และการทำมาหากินเริ่มเปลี่ยนแปลงไป

เช่นเดียวกับการทอผ้าซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่เก่าแก่ดั้งเดิมอย่างหนึ่งของกะเหรี่ยง กะเหรี่ยงทอผ้าใช้เองในครอบครัวมาเป็นเวลานานแล้ว กรรมวิธีการทอผ้าของกะเหรี่ยงเป็นสิ่งที่น่าสนใจ เนื่องจากรูปแบบ

ของการทอผ้ามีลักษณะคล้ายกับการทอผ้าของชาวเปรูในสมัยโบราณ และยังเหมือนกับการทอผ้าของชนเผ่าหนึ่งในแถบประเทศกัวเตมาลา ฟิลิปปินส์ และเม็กซิโก แต่ปัจจุบันเป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่งที่การทอผ้าแบบนี้ของกะเหรี่ยงเริ่มเปลี่ยนแปลงไป และมีแนวโน้มว่าจะสูญหายไปในที่สุด

ดังนั้น สถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย จึงได้มอบหมายให้ผู้เขียนทำการศึกษาเรื่องการทอผ้าของกะเหรี่ยง เพื่อรวบรวมความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมการทอผ้าของกะเหรี่ยงไว้ และนำผลที่ได้จากการศึกษามาวางแผนเพื่อส่งเสริมอาชีพในงานพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาต่อไป

วิธีการ

ศึกษาชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง 4 กลุ่ม คือ สะกอ โป กะยาห์ และตองสู ในหมู่บ้านเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอน เชียงราย เชียงใหม่และลำพูน โดยวิธีการสัมภาษณ์ และสังเกตการณ์ เป็นเวลารวม 8 เดือน

วิวัฒนาการของเครื่องทอผ้ากะเหรี่ยง

ไม่มีหลักฐานที่แสดงว่าเดิมรูปแบบของการทอผ้าของกะเหรี่ยงเป็นแบบใด แต่เท่าที่ปรากฏในปัจจุบันพบว่าเป็นแบบ back strap* ทั้งสิ้น

ส่วนประกอบหลักของเครื่องทอผ้าแบบ back strap มีดังนี้

1. แผ่นหนังหรือผ้าหนา ๆ ส่วนมากจะใช้หนังสัตว์ เช่นหนังควาย ฯลฯ ตัดเป็นแผ่นสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้างประมาณ 4-6 นิ้ว ยาวประมาณ 20 นิ้ว ปลายสองข้างเจาะรูร้อยเชือกสำหรับคล้องกับปลายไม้รังผ้าที่ทอให้ตึง โดยพันอ้อมกับเอวผู้ทอ กะเหรี่ยงเรียกว่า “อย่าคูเพย”
2. ไม้สำหรับพันผ้า เป็นไม้ท่อนกลมเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1½ นิ้ว ยาว 20-24 นิ้ว ผ่าครึ่งประกบ ปลาย 2 ข้างบากเป็นช่องสำหรับใช้คล้องเชือกจากแผ่นหนัง เป็นไม้อันแรกที่ใช้พันด้ายเมื่อเริ่มขึ้นเครื่องทอและยังใช้สำหรับม้วนเก็บผ้าที่ทอแล้วด้วย

*การทอผ้าแบบ back strap วิวัฒนาการมาจากการทอแบบ Horizontal type โดยการึงด้ายกับไม้คาน 2 อันในแนวนอน คานด้านหนึ่งผูกติดกับหลัก ส่วนคานอีกด้านหนึ่งผู้ทอจะใช้สายหนังคล้องหัวท้ายติดกับเอวของตน ความตึงของด้ายขึ้นจึงไม่คงที่ ผู้ทอสามารถบังคับให้ด้ายขึ้น ตึงหรือหย่อนได้ตามความต้องการ ซึ่งทำให้เกิดผลดีคือ เนื้อผ้ามีความเรียบและแน่นสม่ำเสมอ ผู้ทอจะโน้มตัวไปข้างหน้าเมื่อต้องการให้ด้ายขึ้นหย่อนและเอนตัวมาด้านหลังเมื่อต้องการให้ด้ายตึง เครื่องทอแบบนี้พบในประเทศญี่ปุ่น จีน พม่า ธิเบต และหมู่เกาะมลายู ปัจจุบันยังคงมีใช้อยู่ในประเทศเปรู กัวเตมาลา และเม็กซิโก

3. ไม้กระทบทหรือหน่อทาแพะ เป็นไม้ยาวประมาณ 25-30 นิ้ว ใช้สำหรับแยกด้ายขึ้นให้มีความกว้างขึ้นเพื่อสะดวกในการสอดด้ายขวาง และใช้กระทบทด้ายขวางให้แน่น

4. ไม้ช่วยแยกด้ายหรือกลุโง้ เป็นกระบอกลูกกลม ๆ เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ $1\frac{1}{2}$ -2 นิ้ว ยาวประมาณ 20 นิ้ว ใช้สำหรับแยกเส้นด้ายขึ้นออกจากกันตามแนวตะกอก (ส่วนที่ใช้แยกด้ายขึ้นเมื่อต้องการสอดด้ายขวาง) เพื่อให้เกิดช่องว่างพอที่จะสอดไม้กระทบทเข้าไป ทำให้ช่องว่างสำหรับสอดด้าย-ขวางกว้างขึ้น

5. ไม้หน่อสะยา เป็นไม้กลมเรียวยาวเล็กเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ $\frac{3}{4}$ ซม. ยาวประมาณ 20-25 นิ้ว การทอผ้าครั้งหนึ่ง ๆ จะใช้ไม้หน่อสะยาอย่างน้อย 3 อัน ไม้หน่อสะยานี้ควรมีไว้หลาย ๆ อัน เพราะมีประโยชน์หลายอย่าง คือ

ก. ใช้สำหรับคล้องด้ายตะกอก เพื่อแบ่งเส้นด้ายขึ้นเวลาขึ้นเครื่องทอ เมื่อทอจะยกขึ้นสลับกับไม้ช่วยแยกด้าย

ข. ใช้กำหนดแนวและจัดระเบียบเส้นด้ายขึ้นก่อนผ่านตะกอก

ค. ใช้กำหนดตะกอกสำหรับการทอผ้าที่มีตะกอกหลายชุด จำนวนไม้หน่อสะยาที่ใช้ในการนี้ จะมีจำนวนเท่ากับตะกอก (รูปที่ 3)

ชุมชนกะเหรี่ยงบางแห่งได้รับการส่งเสริมให้ทอผ้าแบบที่กระตุก เช่น ในหมู่บ้านพระบาทห้วยต้ม อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน แต่ไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากผลิตภัณฑ์ที่ได้ไม่เหมาะสมกับรูปแบบการตัดเย็บเครื่องแต่งกายประจำเผ่าของกะเหรี่ยง (รูปที่ 4) จากการศึกษาทำให้ทราบว่า ความแตกต่างของเครื่องทอผ้าของกะเหรี่ยงจะออกมาในรูปแบบของการสร้างสรรค์โครงสร้างขึ้นมาเพื่อให้เอื้ออำนวยต่อความต้องการในการผลิต เช่น เครื่องทอผ้าของกะเหรี่ยงโปโนเขตอำเภอมะละเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน จะมีตะกอกเพียงชุดเดียว หากต้องการทอเป็นสวดลายจะใช้วิธีเกี่ยวเส้นด้ายขึ้นส่วนที่ต้องการขึ้นมาแล้วสอดด้ายขวางเข้าไป แต่เครื่องทอของกะเหรี่ยงโป แลบนอำเภอสอด จังหวัดเชียงใหม่ และอำเภอลี้ จังหวัดลำพูน จะใช้ตะกอกหลายชุด สำหรับแยกเส้นด้ายให้เกิดสวดลายตามต้องการ นับว่าวิธีนี้เป็นวิวัฒนาการอย่างหนึ่งของเครื่องทอผ้าของกะเหรี่ยง แม้ว่าในความเป็นจริงแล้วจะเป็นการวิวัฒนาการของการประดิษฐ์สวดลายก็ตาม

การเตรียมด้ายและการขึ้นเครื่องทอ

การทอผ้าของกะเหรี่ยงจะใช้ด้ายซึ่งทำจากใยฝ้ายที่ทุกครัวเรือนปลูกไว้เพื่อใช้ในการทอเครื่อง-นุ่งห่มสำหรับสมาชิกในครอบครัว ฝ้ายที่กะเหรี่ยงนิยมปลูกเป็นฝ้ายพันธุ์พื้นเมือง แบ่งเป็น 2 ชนิด

1. ฝ้ายคุ่น เป็นฝ้ายที่มีปุยสีน้ำตาลอ่อน
2. ฝ้ายขาว เป็นฝ้ายที่มีปุยสีขาว มี 2 ชนิด คือ

ก. ฝ้ายหลวง มีลำต้นเรียวยาวเล็ก สูงประมาณ 1.50-2.00 ม. กิ่งก้านโปร่ง สมอฝ้ายใหญ่ แต่เก็บปุยฝ้ายได้น้อย สามารถปลูกข้ามฤดูได้เพราะมีอายุประมาณ 3-4 ปี นิยมปลูกใกล้ ๆ บ้าน ปริมาณ

การปลูกไม่มากนัก

ข. ฝ้ายน้อย เป็นฝ้ายพันธุ์ล้มลุก อายุประมาณ 1 ปี ลำต้นเล็ก ไม่เป็นพุ่ม สูงประมาณ .50-1.00 ม. สมอฝ้ายเล็ก พุยฝ้ายสั้นหยาบ นิยมปลูกในไร่ข้าวบนคอย หรือตามเชิงคอย ปริมาณการปลูกมากพอเพียงกับความจำเป็นที่ต้องใช้ในครัวเรือน

ระยะการปลูก เริ่มตั้งแต่ปลายเดือนพฤษภาคม จนถึงสิ้นเดือนกรกฎาคม โดยจะหว่านข้าวไร่ไว้ก่อน แล้วจึงหว่านเมล็ดฝ้าย ฝ้ายที่ปลูกในเดือนพฤษภาคม มิถุนายน จะเริ่มเก็บปุยได้ตั้งแต่ปลายเดือนตุลาคมถึงธันวาคม ส่วนฝ้ายที่ปลูกในเดือนกรกฎาคม หรือหลังจากนี้จะเริ่มเก็บเกี่ยวได้ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน เป็นต้นไป จนถึงต้นเดือนมีนาคม การเก็บฝ้ายจะเก็บหลังจากที่สมอฝ้ายแตกและแห้งแล้วเท่านั้น และจะนำมาเก็บไว้ในภาชนะจักสาน เช่น กระบุง ตะกร้า หรือกระสอบป่าน เวลาจะใช้จึงจะนำมาตากแดดและทำเป็นเส้นด้าย

การปั่นฝ้ายให้เป็นเส้นด้าย มีขั้นตอนดังนี้ คือ

1. นำสมอฝ้ายที่สุกเต็มที่แล้ว (สังเกตจากเปลือกนอกเป็นสีดำ) มาแกะเปลือกนอกออกจนเหลือแต่ปุยฝ้ายที่ห่อหุ้มเมล็ดอยู่ในภาชนะ เช่น กระด้งขนาดใหญ่ เสื่อลำแพน หรือวางบนจานเรือนเพื่อตากแดด โดยเทปุยฝ้ายลงแล้วเกลี่ยให้ทั่ว หมั่นกลับอยู่เสมอเพื่อให้ปุยฝ้ายถูกแดดอย่างทั่วถึง ใช้เวลาตากประมาณ 3-4 วัน จนกว่าปุยฝ้ายจะแห้งสนิท

2. เก็บสิ่งสกปรกที่ติดมากับปุยฝ้าย เช่น กิ่ง ก้าน หรือเศษเปลือกนอกของสมอฝ้ายทิ้งเพื่อไม่ให้ปะปนกับเนื้อใยฝ้ายเวลานำไปใส่ในเครื่องหีบฝ้าย

3. แยกเมล็ดฝ้ายออกจากปุยฝ้าย (ชาวพื้นเมือง เรียกว่า “การอีดฝ้าย”) โดยผ่านปุยฝ้ายเข้าไปในเครื่องหีบฝ้าย (รูปที่ 1) ที่เรียกว่า “อิว หรือเครื่องอีดฝ้าย” กระหรียงเรียกว่า “ลูแบ” (ลักษณะคล้ายเครื่องบดปลาหมึกย่าง) ใช้มือซ้ายป้อนปุยฝ้ายเข้าไประหว่างลูกกลิ้งพื้นเฟือง ก. และ ข. มือขวาจับด้ามสำหรับหมุน ค. หมุนเข้าหาตัว ลูกกลิ้งจะดึงปุยฝ้ายเข้าไประหว่างกลาง และตกลงไปด้านหลังซึ่งมีภาชนะรองรับปุยฝ้ายอยู่ ส่วนเมล็ดจะตกลงด้านหน้า การหมุนเครื่องหีบฝ้ายต้องหมุนไม่เร็วนัก ถ้าหมุนเร็วเมล็ดจะแยกออกจากปุยฝ้ายไม่ทันและติดเข้าไประหว่างลูกกลิ้ง ซึ่งอาจทำให้เฟืองลูกกลิ้งแตกหรือหักได้ การที่เมล็ดฝ้ายจะหลุดจากปุยฝ้ายได้ดีแค่ไหนขึ้นอยู่กับ การตากฝ้าย หากตากแห้งสนิทเมล็ดร่อนหลุดจากปุยฝ้ายได้โดยง่าย แต่ถ้าฝ้ายยังมีความชื้นอยู่จะทำให้เกิดความเหนียว เมล็ดและปุยฝ้ายจะแยกออกจากกันได้ยาก ทำให้เมล็ดฝ้ายติดเข้าไประหว่างลูกกลิ้งพื้นเฟือง

4. นำปุยฝ้ายที่หีบเมล็ดออกเรียบร้อยแล้วมาทำให้เส้นใยเรียงตัวขนานไปตามความยาวของเส้นใย เพื่อความสะดวกต่อการปั่นเป็นเส้นด้าย เครื่องมือในการสาวใยหรือย้อมฝ้ายเรียกว่า “พีแบ” มีลักษณะคล้ายคันธนู ทำด้วยไม้ไผ่เหลาให้เรียวและจึงปลายทั้งสองด้วยเชือกเส้นเล็ก ๆ วิธีใช้ ใช้มือซ้ายจับคันย้อมฝ้ายคว่ำทางสายลงให้ติดปุยฝ้าย มือขวาจับสายแล้วดีดให้สายถูกปุยฝ้ายทั้งหมดให้ทั่ว ปุยฝ้ายที่

ยิงหรือสางแล้วนั้นจะพุ่งขึ้นไม่ติดกันแน่น เมื่อเห็นว่าใยปุยฝ้ายขึ้นฟูพอแล้ว จึงทำการวางเส้นใยโดยนำปุยฝ้ายมาแผ่บาง ๆ ม้วนเป็นท่อนยาวแบบหลวม ๆ รอบไม้ไผ่ที่เรียกว่า “ไม้ล่อฝ้าย” ซึ่งมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ $\frac{1}{2}$ นิ้ว ยาวประมาณ 10-15 นิ้ว แล้วรูดไม้ล่อฝ้ายออก นำเส้นใยไปเรียงไว้ในกระบุงหรือตะกร้าจนได้ปริมาณเพียงพอแก่ความต้องการก็จะนำไปปั่นเป็นเส้นด้ายต่อไป

5. นำปุยฝ้ายมาวางเรียงกันตามความยาวหรือตามแนวอนของเส้นใยแล้วบิดให้เป็นเกลียวเพื่อทำให้เป็นเส้นด้าย เส้นด้ายที่ถูกบิดเป็นเกลียวแล้วสามารถนำไปใช้ได้เลย หรืออาจจะนำมาบิดเป็นเกลียวรวมกัน 2-3-4 ฯลฯ เส้น อีกครั้งหนึ่งก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความต้องการที่จะใช้

เครื่องมือปั่นด้ายเรียกว่า “กาหา” ประกอบด้วยส่วนสำคัญ 2 ส่วนคือ ไนสำหรับกรอด้าย มีลักษณะเป็นเหล็กแท่งกลมเรียวยาวประมาณ 6 นิ้ว และวงล้อสำหรับหมุน โดยมีสายพานโยงถึงกัน เมื่อหมุนวงล้อแกนไนก็จะหมุนตามไปด้วย การปั่นฝ้ายด้วยมือจะมีเส้นด้ายนำเครื่องหรือเส้นด้ายผูกหัวเครื่องเช่นเดียวกับการปั่นด้วยเครื่องจักร ดังนั้นจึงต้องดึงใยฝ้ายจากปุยฝ้ายที่ม้วนเป็นหลอดมาผูกต่อกับเส้นด้ายนำนี้ แล้วใช้มือซ้ายถือปุยฝ้ายที่ม้วนเป็นแท่งนั้นไว้ มือขวาถือด้ามหมุนวงล้อ หมุนตามเข็มนาฬิกา แกนไนจะเริ่มหมุนม้วนเส้นใยจากหลอดฝ้าย มือซ้ายค่อย ๆ ปล่อยปุยฝ้ายออกทีละน้อย พร้อม ๆ กับใช้นิ้วหัวแม่มือและนิ้วชี้บิดใยฝ้ายให้เป็นเกลียว เมื่อได้ความยาวประมาณ 2 ฟุต หมุนวงล้อทวนเข็มนาฬิกาพร้อม ๆ กับที่มือซ้ายดึงเส้นด้ายออกจากแกนไนจนสุดช่วงแกนไนในระดับทำมุม 15° กับแกนไน และเส้นด้ายจะอยู่ในลักษณะตั้ง หดหมุนวงล้อ ดึงด้ายจากมือซ้ายขึ้นในลักษณะทำมุม 90° กับพื้นราบ แนวด้ายจะอยู่เหนือแกนไน ดึงเส้นด้ายให้ตึง และหมุนวงล้อตามเข็มนาฬิกา แกนไนจะม้วนพันเส้นด้ายจนหมดใยฝ้ายที่ปั่นไว้ จากนั้นจึงเริ่มต้นปล่อยใยฝ้ายใหม่ โดยหมุนวงล้อตามเข็มนาฬิกา เมื่อได้ความยาวพอประมาณหมุนวงล้อทวนเข็มนาฬิกา คลายด้ายออกโดยมือซ้ายดึงด้ายให้ตั้งทำมุม 15° กับแนวราบ และยกให้อยู่ในแนวตั้งกับแกนไน หมุนวงล้อตามเข็มนาฬิกา ม้วนพันเส้นด้ายเข้าไปในแกนไน ทำอย่างนี้ไปเรื่อย ๆ จนหมดปุยฝ้าย เมื่อฝ้ายเต็มแกนไนแต่ละครั้งก็จะคลายเส้นด้ายออกพันไว้กับเครื่องพันด้าย เพื่อทำเป็นใจต่อไป

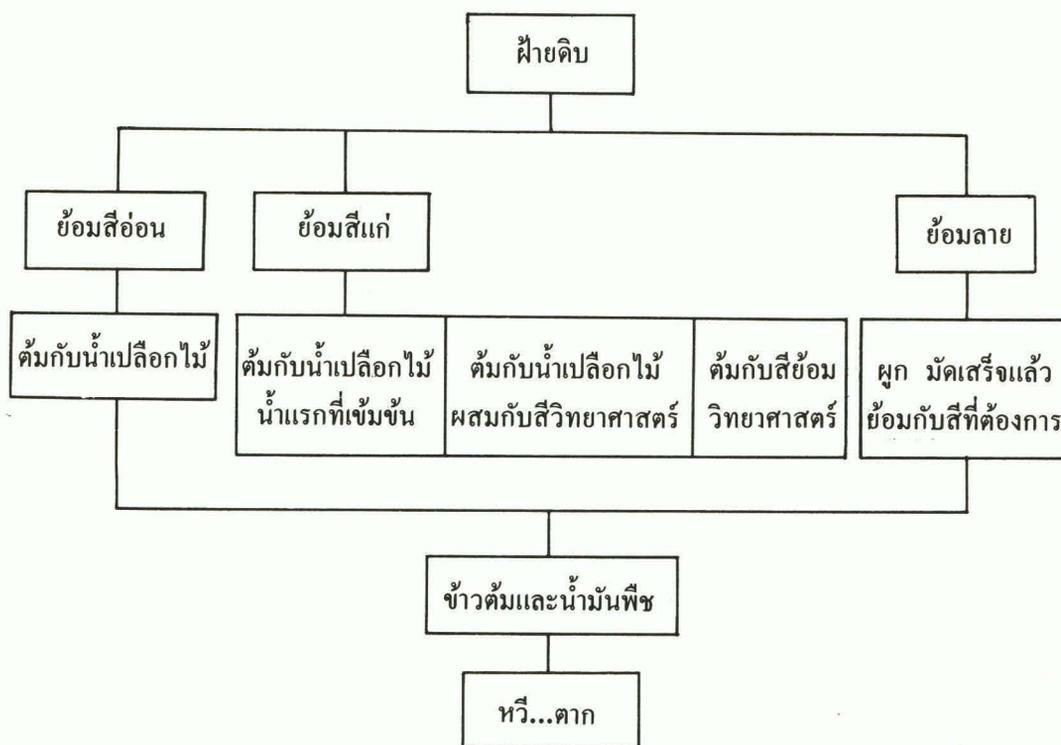
ข้อควรระวังในการปั่นด้ายก็คือ ในจังหวะที่ดึงเส้นด้ายคลายจากแกนไนทำมุม 15° นั้น มือขวาต้องหมุนวงล้อทวนเข็มนาฬิกาในอัตราความเร็วที่สัมพันธ์กัน มิฉะนั้นด้ายจะขาดหรือม้วนพันเข้ากับแกนไนอีก การปล่อยปุยฝ้ายจากมือซ้าย นิ้วหัวแม่มือและนิ้วชี้ต้องบิดใยฝ้ายให้แน่น มิฉะนั้นเส้นด้ายจะเป็นปมปมไม่เรียบสม่ำเสมอ ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างการปล่อยฝ้ายกับการหมุนวงล้อ การดึงเส้นด้ายให้ตึง และการกรอด้ายกลับเข้าไปในแกนไนเป็นครั้งที่สองจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง

เมื่อบั่นฝ้ายเป็นเส้นด้ายและกรอเต็มแกนไนแต่ละครั้งแล้วจะนำเส้นด้ายเหล่านั้นมาทำเป็นใจ โดยนำมาพันเข้ากับโครงไม้รูปคล้ายสมอเรือ มีหัวท้ายทั้งสองข้างเหมือนกัน เรียกว่า “ลูกวา” พันด้ายโยงจากบนลงล่างสลับกัน เมื่อได้ปริมาณพอสมควรก็จะถอดด้ายออกจากที่พันและม้วนขดให้เป็นระเบียบเพื่อเก็บไว้ใช้ต่อไป

เส้นด้ายที่พันเป็นใจแล้วหากยังไม่นำไปทอก็จะเก็บไว้ในตะกร้าหรือกระชุก ก่อนจะนำไปทอ ต้องนำใจด้ายชุบลงในน้ำข้าว (ส่วนใหญ่จะใช้ข้าวเหนียว) กะเหรี่ยงใช้ข้าวเจ้าพันธุ์พื้นเมือง ซึ่งเมื่อหุงแล้ว จะได้น้ำข้าวข้นและมียางมากเหมือนข้าวเหนียวสามารถให้ชุบด้ายได้เลย หรือนำใจด้ายชุบน้ำแล้วคลุกกับ เมล็ดข้าวสุกในภาชนะจนรู้สึกเหนียวมือ จึงนำใจด้ายไปตากที่แดดจัด ๆ ขณะตากต้องหมั่นกระตุกใจด้าย บ่อย ๆ เพื่อไม่ให้ฝ้ายหดตัวหรือติดกันเป็นก้อนทั้งยังทำให้เศษข้าวที่ติดมากับด้ายร่วงหลุดอีกด้วย หรือจะใช้ผลไม้ชนิดหนึ่งที่เรียกว่า “ลี้กู่” ช่วยสาวด้ายให้เรียงตัวเรียบร้อยแล้วทำให้กาวจากเมล็ดข้าวเคลือบ เส้นด้ายสม่ำเสมอ

การย้อมสี

ขั้นตอนการย้อมสี

ถ้าสีที่ย้อมเป็นสีธรรมชาติที่ได้จากการนำราก ลำต้น เปลือก ใบ เมล็ด ของต้นไม้มาต้มย้อม เป็นสีต่าง ๆ วัสดุที่จะนำมาย้อม เช่น เปลือกไม้สัก ไม้แดง ไม้ประดู่ ฯลฯ มักหาได้ตามป่าหรือในที่ ห่างไกลจากที่อยู่อาศัย ผู้ชายจะเป็นผู้หามาให้ ส่วนต้นไม้ใช้ย้อมสีเป็นต้นเล็ก ๆ เช่น ต้นคราม ต้นเสด

หรือเงาะป่า ฯลฯ ก็จะปลูกในบริเวณใกล้ ๆ บ้าน และผู้หญิงจะเป็นผู้ทำการย้อมสีด้วย

วิธีย้อมด้วยของกะเหรี่ยงเป็นแบบธรรมดาง่าย ๆ อัตราส่วนต่าง ๆ ใช้กะประมาณหรือคาดคะเนตามความพอใจของผู้ย้อม ฉะนั้นสีที่ได้จึงไม่มีมาตรฐานแน่นอน เมื่อได้น้ำย้อมสีที่ต้องการ (ไม่ว่าจะเป็นสีธรรมชาติ สีวิทยาศาสตร์ สีผสมหรือย้อมลาย วิธีย้อมจะเหมือนกันหมด) นำไปใส่ภาชนะ เช่น ปิ๊บหรือหม้อดิน ฯลฯ ตั้งไฟต้มจนเดือด นำผ้าที่ที่ต้องการย้อมชุบน้ำแล้วจุ่มลงไปใต้น้ำย้อม ต้มต่อไปประมาณ 1 ชม. แล้วยกลงบีบน้ำออกให้แห้ง นำผ้าที่ย้อมสีแล้วไปลงในข้าวซึ่งต้มจนและผสมน้ำมันพืชเล็กน้อย ขยำให้ชุ่มทั่วทั้งชิ้นนำมาตากแดดที่ราวจนแห้ง การย้อมด้วยแต่ละครั้ง ผู้ย้อมต้องกะปริมาณให้พอสำหรับใช้ในการทอแต่ละชิ้น เพราะถ้าผ้าไม่พอจะย้อมสีให้เหมือนสีเดิมได้ยาก

การกรอด้วยขวาง

ด้ายขวางคือด้ายที่สอดเข้าไประหว่างด้ายยืน ปกติแล้วการทอผ้าของคนพื้นราบจะกรอได้หลอดด้ายและติดกระสวยนำสอดผ่านเข้าไประหว่างด้ายยืน แต่การทอของกะเหรี่ยงไม่มีกระสวย จึงต้องใช้ด้ายพันไม้ขนาดยาวประมาณ 1 ฟุต เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 ซม. โดยมือซ้ายจับปลายไม้ด้านหนึ่ง ปลายอีกด้านหนึ่งวางทาบกับหน้าขาขวา ใช้มือขวาปั่นฝ้ายเข้าหาตัวโดยให้ด้ายผ่านเข้ามาระหว่างนิ้วชี้กับนิ้วกลางของมือซ้าย ทำเช่นนี้จนด้ายในไม้มีมากพอควรแล้วจึงกรอสีไม้อันใหม่ วิธีกรอด้วยแบบนี้กะเหรี่ยงเรียกว่า “ขุ่ยลู่”

การกะขนาด

การทอผ้าของกะเหรี่ยงก่อนที่จะขึ้นเครื่องทอจำเป็นจะต้องกำหนดวัตถุประสงค์ของการทอก่อนว่าจะทอเพื่อใช้ทำอะไร เช่น ทอย่าม ทอเสื่อ ทอผ้าถุง ฯลฯ และต้องกำหนดขนาดไปพร้อมกันด้วย ทั้งนี้เนื่องจากลักษณะของเครื่องนุ่งห่มของกะเหรี่ยงเป็นการนำผ้าแต่ละชิ้นมาเย็บประกอบกันโดยไม่มี การตัด ยกเว้นความยาว) ดังนั้นการทอผ้าแต่ละครั้งจึงต้องกะให้ได้ขนาดที่จะนำมาเย็บแล้วสวมได้พอดีตัว

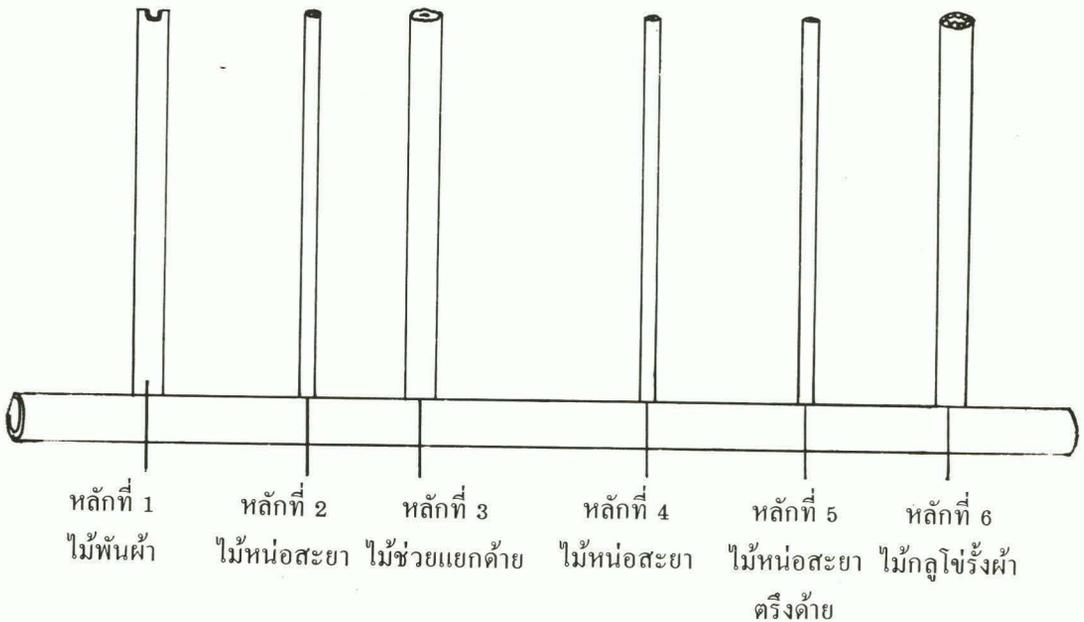
กะเหรี่ยงไม่มีเครื่องมือที่ใช้เป็นมาตรฐานในการวัด จึงต้องใช้วิธีกะประมาณโดยอาศัยความเคยชิน การกะขนาดของผ้าที่จะทอแต่ละครั้ง ผู้ทอจะยึดรูปร่างของตนเป็นมาตรฐานว่าเมื่อขึ้นเครื่องทอเพื่อทอเสื่อของตนต้องเรียงด้ายสูงประมาณเท่าใดของไม้ที่เสียบบน “แทเบระอะ” (ไม้ขึ้นเครื่องทอ) เช่น ประมาณว่า “ครึ่งไม้” หรือ “ก่อนไม้” เป็นต้น ฉะนั้น เมื่อต้องทอให้ผู้อื่นจึงต้องเพิ่มหรือลดขนาดของด้ายลงโดยอาศัยการเปรียบเทียบจากรูปร่างของผู้ทอดังกล่าว

ปกติแล้วความกว้างของผ้าที่ทอได้มีขนาดเพียง 1 ใน 4 ของรอบอกของผู้สวมใส่อย่างหลวม ๆ ถ้าทอผ้าห่มความกว้างอาจเท่ากับ $\frac{1}{2}$ หรือ $\frac{1}{3}$ ของความกว้างที่ต้องการก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับผู้ทอว่าจะใช้ผ้ากี่ชิ้นเย็บประกอบกันเป็นผืน ส่วนความยาวขึ้นอยู่กับการนำไปประกอบเป็นเครื่องนุ่งห่ม เช่น ผืนผ้าที่ทอจะเท่ากับ 4 เท่าของความยาวแท้จริงของตัวเสื่อหรือชุดยาวก็จะทอผ้าขนาดเดียวกัน 2 ผืน โดยแต่ละผืน

มีความยาว 2 เท่าของความยาวที่แท้จริง เป็นต้น

การขึ้นเครื่องทอ

การขึ้นเครื่องทอคือ การนำเส้นด้ายมาเรียงกันอย่างมีระเบียบตามแนวอน ขนานไปกับไม้ขึ้นเครื่องทอ โดยพันรอบส่วนประกอบของเครื่องทอซึ่งนำมาเรียงลำดับไว้ ดังนี้

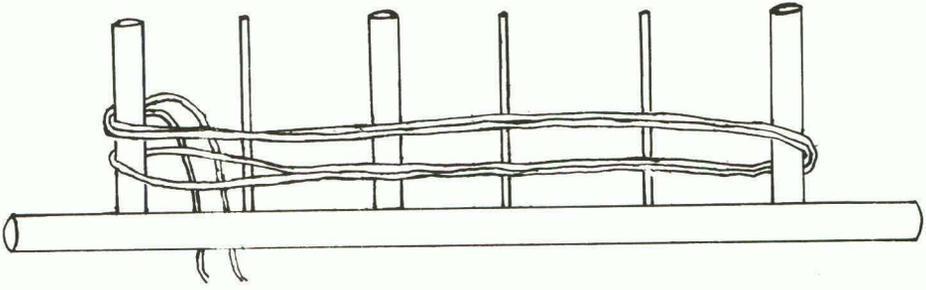

การเรียงส่วนประกอบบนไม้ "เทพระอะ"

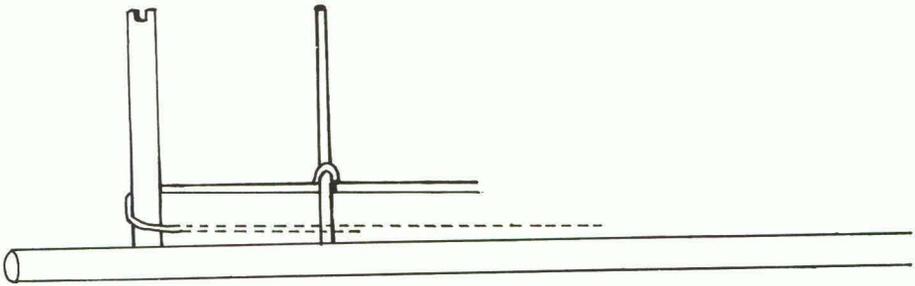
การเรียงด้ายจะใช้ด้ายจำนวนคู่ เช่น 2 เส้น หรือ 4 เส้นควบก็ได้ หากต้องการผ้าหนา เช่น ผ้าห่ม ก็ใช้ด้ายยืน 2 เส้น เมื่อเรียงด้ายต้องเรียงครั้งละ 4 เส้นเพื่อนำไปแยกที่ตะกอบเป็น 2 ส่วน ๆ ละ 2 เส้น หากเป็นด้ายพื้นเมืองปกตินิยมใช้ด้ายยืนเพียงเส้นเดียว เวลาเรียงใช้ 2 เส้นควบ หากเป็นด้ายสำเร็จรูปจะใช้ด้ายยืน 2 เส้น เวลาเรียงใช้ 4 เส้นควบ จำนวนด้ายอาจเพิ่มมากขึ้นในกรณีที่เป็นการทอผ้าลายขนุดตามแนวยาว เช่น การทอเสื้อของผู้ชายสูงอายุของกะเหรี่ยงสะกอ จะใช้ด้ายยืนปกติ คือ 1 เส้น เวลาเรียงใช้ 2 เส้นควบ เมื่อถึงลายจะเพิ่มด้ายยืนเป็น 2 หรือ 3 เส้น ฉะนั้น เวลาเรียงด้ายต้องใช้ 4 หรือ 6 เส้นควบ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลวดลายที่ต้องการ

การเรียงด้ายมีขั้นตอนดังนี้คือ

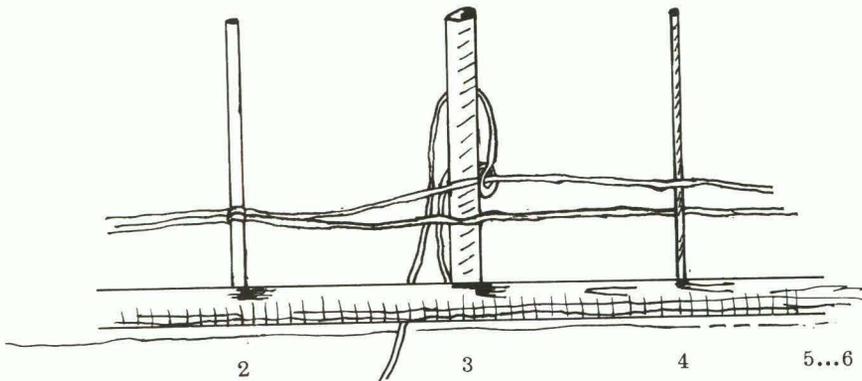
1. คล้องด้ายลงที่หลักที่ 1 และสาวด้ายทั้งหมดผ่านหลักที่ 2, 3, 4 และ 5 นำไปคล้องหลักที่ 6 และสาวกลับมากล้องหลักที่ 1

2. ดึงด้ายทั้งหมดให้ตึงเสมอกันและนำมาพันรอบหลักที่ 2 ตามแนวเข็มนาฬิกา

3. ดึงด้ายทั้งหมดให้ตึงเสมอกันมาทางด้านหน้าหลักที่ 3 ซึ่งเป็นจุดแยกด้าย โดยใช้ด้ายอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นด้ายตะกอสอดเข้าไประหว่างด้ายที่แยกเป็น 2 ส่วนเท่า ๆ กัน ด้ายส่วนที่ไม่ได้คล้องกับตะกอกแยกผ่านด้านหลังหลักที่ 4 และส่วนที่คล้องตะกอดึงผ่านด้านหน้าหลักที่ 4

4. รวบด้ายทั้งสองส่วนเข้าด้วยกัน ดึงให้ตึง สาวพันอ้อมหลักที่ 5 ตามแนวเข็มนาฬิกา
5. ดึงด้ายทั้งหมดให้ตึง พันอ้อมหลักที่ 6 และสาวให้ตึง ดึงกลับมาเริ่มต้นที่หลักที่ 1 ใหม่ หากต้องการสลับสี ก็เปลี่ยนด้ายกลุ่มใหม่เป็นสีที่ต้องการ โดยเริ่มตั้งแต่หลักที่หนึ่งเช่นกัน ทำหมุนเวียนไปเช่นนี้เรื่อย ๆ จนด้ายที่เรียงมีความสูงเท่ากับความกว้างของผ้าที่ต้องการใช้

(รูปที่ 5)

6. ถอดไม้ทั้งหมดออกจากไม้ขึ้นเครื่องทอ และนำไม้หน่อสะยาสอดเข้าไปเก็บตะกอกแทนไม้กลุ่ซึ่งต้องใช้สำหรับช่วยแยกด้ายเวลาทอ เมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้วเครื่องทอจะมีลักษณะดังรูปที่ 2

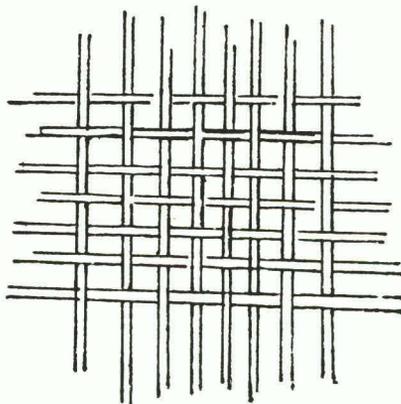
จากนั้นนำเครื่องทอทางด้านไม้รังผ้าไปผูกยึดกับฝาหรือเสาระเบียงบ้าน โดยให้ได้ระดับความสูงประมาณศีรษะของผู้ทอขณะที่นั่งราบกับพื้น ส่วนทางด้านไม้พันผ้านำแผ่นหนังมาอ้อมรอบแอด้านหลังของผู้ทอ และผูกรั้งหัวท้ายกับปลายทั้งสองของไม้พันผ้าพร้อมกับดึงเครื่องทอให้ตึงพอประมาณโดยผู้ทอกระเถิบถอยหลังนั่งในตำแหน่งที่เหมาะสม (รูปที่ 6)

การทอ และการตัดเย็บ

การทอผ้าของกะเหรี่ยง มี 2 ชนิด คือ

1. การทอธรรมดาหรือทอลายขัด

คือการสอดด้ายขวางเข้าไประหว่างด้ายยืนซึ่งแยกสลับกันขึ้น 1 ลง 1 หรือ ขึ้น 2 ลง 2 ตามจำนวนเส้นด้ายที่เรียงเมื่อขึ้นเครื่องทอ ผ้าที่ได้เนื้อผ้าจะเรียบสม่ำเสมอ และเป็นสีเดียวกันตลอดผืน ใช้สำหรับเย็บชุดเด็กหญิงกะเหรี่ยงสะกอ และเย็บกางเกงผู้ชายเท่านั้น โดยปกติด้ายยืนและด้ายขวางที่ใช้ในการทอแบบธรรมดาจะมีจำนวนเท่ากัน ยกเว้น กรณีที่ใช้ด้ายต่างชนิดกัน เช่น ด้ายยืนเป็นด้ายสำเร็จรูปและด้ายขวางเป็นด้ายพื้นเมือง ฉะนั้น จึงต้องใช้จำนวนมากกว่าด้ายขวาง คือ ด้ายยืน 2 และด้ายขวาง 1

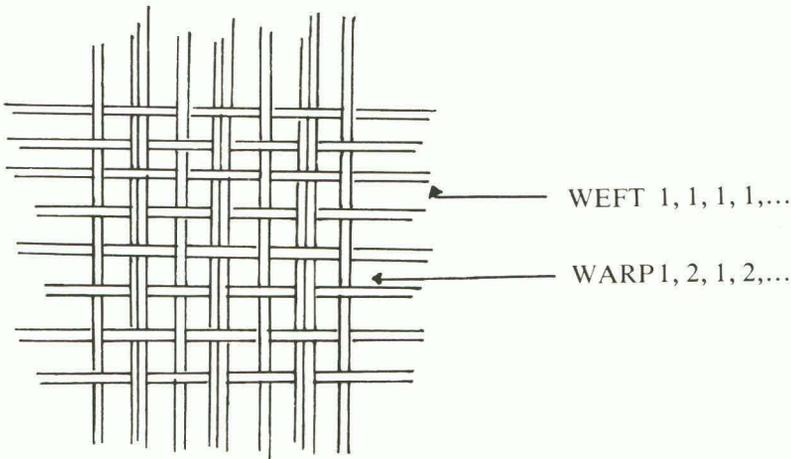
การทอธรรมดา (ลายขัด)

2. การทอสดลาย

ผ้าที่กะเหรี่ยงทอไปใช้ส่วนใหญ่จะมีลวดลายประกอบ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับนำไปใช้ประโยชน์และความนิยม เช่น ชุดหญิงสาวสะกอจะมีลายขวางบริเวณเหนืออก ผ้าถุงของหญิงแต่งงานแล้วจะมีลวดลายสลับสีตลอดทั้งตัว หรือเสื้อผู้หญิงโปะจะทอสดลายบริเวณไหล่อย่างสวยงาม เป็นต้น

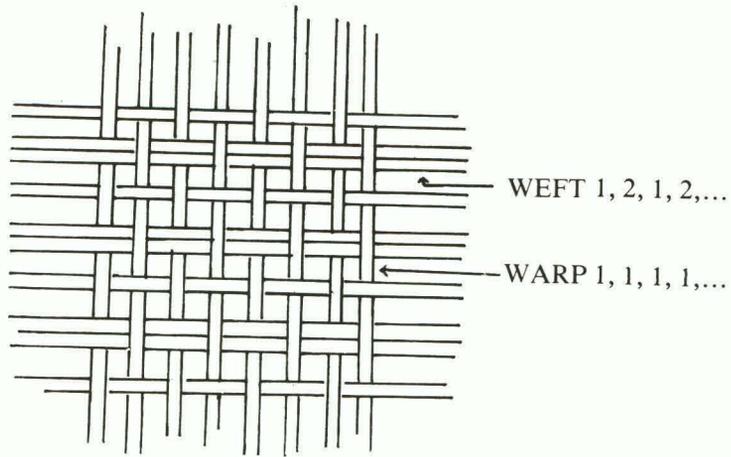
การประดิษฐ์ลวดลายในพื้นผ้าขณะทอมี 5 วิธี คือ

1. ลายเส้นในเนื้อผ้า ลักษณะลวดลายจะปรากฏเป็นเส้นนูนตามแนวตั้ง หรือแนวนอนก็ได้ หากเป็นลายนูนตามแนวตั้ง การกำหนดลายจะทำพร้อมกับการเรียงด้าย คือใช้จำนวนด้ายเพิ่มขึ้นกว่าปกติในสิ่งที่ต้องการให้เป็นลายนูน ส่วนด้ายขวางใช้จำนวนเท่าปกติ การทอวิธีนี้นิยมใช้ทอเสื้อผู้ชายสูงอายุของเผ่ากะเหรี่ยงสะกอ

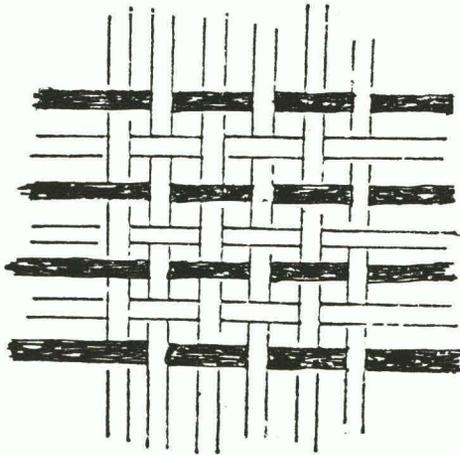
ลายเส้นตามแนวตั้ง

หากเป็นการทอลายเส้นนูนตามแนวนอน จะใช้วิธีสอดด้ายขวางซ้ำกันแล้วจึงสลับตะกอ และกระทบให้แน่น ใช้ทอเสื้อผู้ชายและเสื้อเด็กชายเผ่ากะเหรี่ยงโปะ เสื้อผู้ชายสูงอายุกะเหรี่ยงสะกอ และผ้าถุงของกะเหรี่ยงคะยาห์

ลายเส้นตามแนวนอน

2. ลายสลับลี เป็นการทอแบบธรรมดา คือ ใช้ด้ายยืนและด้ายขวางจำนวนเท่าปกติ แต่แทรกด้ายสีต่าง ๆ สลับเข้าไปขณะเรียงด้ายยืนหรือเมื่อสอดด้ายขวาง เช่น การทอผ้าห่ม ย่ามและผ้าถุงของหญิงที่แต่งงานแล้ว (ลวดลายผ้าถุงในบางท้องถิ่นจะมีลักษณะพิเศษกว่าการทอลายสลับลีธรรมดา คือจะใช้ด้ายข้อมเหลือบหรือข้อมแบบลายน้ำไหล (Ikat)* เป็นด้ายยืน ฉะนั้น ลวดลายที่ปรากฏบนเนื้อผ้าจึงมีลักษณะงดงามมาก) บางครั้งกะเหรี่ยงจะทอลวดลายสลับลีเป็นลายนูนในเนื้อผ้า เช่น บริเวณเหนืออกของชุดเด็กหญิงกะเหรี่ยงสะกอและผ้าถุงของผู้หญิงกะเหรี่ยงคะยาห์

ลายสลับลี

*คือการข้อมด้ายให้ลวดลายติดสีเป็นบางส่วน โดยการห่อหุ้มด้ายส่วนที่ไม่ต้องการให้ติดสีด้วยใบไม้หรือพันด้ายด้วยเชือกกล้วย ฝ่ายที่ข้อมด้วยวิธีนี้เมื่อนำไปทอจะใช้เป็นด้ายยืน ซึ่งทำให้ลายไม่เปลี่ยนแปลง ซึ่งกรรมวิธีนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มัดหมี่ (tie - and - dye)

3. ลายจก เป็นการทอลวดลายโดยการสอดด้ายสลับดี (ซึ่งไม่ใช่ด้ายเส้นเดียวกับด้ายขวาง) เข้าไปเป็นบางส่วนในเนื้อผ้าตามลวดลายและสีในตำแหน่งที่ต้องการ การยกด้ายขึ้นจะไม่ใช่ไปตามการยกตะกอ แต่ผู้ทอจะใช้นิ้วมือช่วยสอดยกด้ายขึ้นตามจำนวนที่กะไว้ และสอดด้ายสีที่ต้องการเข้าไประหว่างด้ายขึ้นนั้น ฉะนั้น ลวดลายที่ปรากฏบนผืนผ้าทั้งผืนอาจไม่เหมือนกันก็ได้

การทอลายส่วนใหญ่กะเหรี่ยงโปนิยมิใช้ทอยาม โดยเฉพาะย้อมของชายหนุ่มจะประดิษฐ์-ประดิษฐ์ลวดลายสวยงามเป็นพิเศษ เนื่องจากผู้ทอคือหญิงสาวที่พึงใจในตัวชายหนุ่มและทอยามขึ้นเพื่อให้เป็นของขวัญแก่คนที่ตนพึงใจ นอกจากนั้น ยังใช้ทอลวดลายบริเวณไหล่ของชุดหญิงสาวและเสื้อผู้หญิงแต่งงานแล้ว

เป็นที่น่าสังเกตว่าการทอแบบนี้ลวดลายที่ปรากฏจะอยู่ในหน้าผาด้านตรงข้ามของผู้ทอ ดังนั้น ผู้ทอจึงต้องมีความชำนาญมากในการกำหนดลวดลายที่จะสอดด้ายในลักษณะใดจึงจะได้ลวดลายตามต้องการ นับเป็นสิ่งที่น่าภาคภูมิใจอย่างยิ่งสำหรับผู้ที่สามารถคิดค้นลายใหม่ ๆ ได้ ทั้งนี้เพราะคนอื่น ๆ ในหมู่บ้านจะพากันมาสอบถามและขอให้สอนวิธีการทอลายนั้น ๆ จนรู้จักกันแพร่หลายไปยังหมู่บ้านใกล้เคียง

ลักษณะการทอผ้าลายจกของกะเหรี่ยงมีความคล้ายคลึงกับของชาวไทยพื้นราบแถบจังหวัดสุโขทัย อุตรดิตถ์และราชบุรีมาก แต่ความละเอียดละออในด้านสีสันและลวดลายมีน้อยกว่า

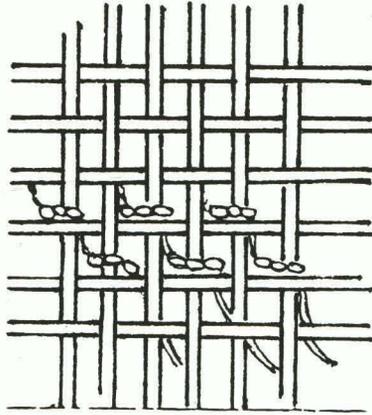
4. ลายจิด คือการทอผ้าโดยให้ลวดลายที่ปรากฏเหมือนกันทั้งผืน ลักษณะลายแบบยกดอกในตัวกำหนดสีตามด้ายขึ้น การแยกด้ายขึ้นใช้วิธีนับเส้นเป็นช่อง ๆ และสอดไม้หน่อสะยาเข้าไปเป็นตัวนำไม้จะช่วยแยกด้ายให้ช่องระหว่างด้ายขึ้นกว้างขึ้นเพื่อความสะดวกในการสอดด้ายขวาง ปัจจุบันในบางท้องถิ่น เช่น ในเขตอำเภอเถลิง จังหวัดลำพูน ใช้ตะกอช่วยในการแยกด้ายหลายอัน การคล้องตะกอจะทำขณะเรียงด้ายขึ้นเครื่องทอ ดังนั้นจึงต้องเพิ่มไม้หน่อสะยาอีกหลายอันเพื่อช่วยในการกำหนดตะกอ วิธีนี้ผู้ทอจะต้องมีความชำนาญมากตั้งแต่การขึ้นเครื่องทอจนกระทั่งทอเสร็จเป็นผืน

กะเหรี่ยงสะกอนิยมทอผ้าลายจิดเพื่อเย็บเป็นผ้าถุงสำหรับหญิงที่แต่งงานแล้ว เช่นเดียวกับกะเหรี่ยงโปที่บ้านพระบาทห้วยต้ม อำเภอเถลิง จังหวัดลำพูน ก็ใช้ผ้าถุงทอลายจิดเช่นกัน

ผ้าทอลายจิดของกะเหรี่ยงมีลักษณะคล้ายของชาวอีสาน แต่ลวดลายสลับบ้างซับซ้อนน้อยกว่า และของอีสานไม่นิยมทอลายจิดพร้อมกับการสลับดี แต่ของกะเหรี่ยงนิยมทอลายจิดและเล่นลายสลับดี ดังนั้น ในผืนผืนเดียวจึงมีทั้งลวดลายยกดอกกนูนขึ้นมาของลายจิดและลายเล่นสีสลับดีกัน (รูปที่ 7)

5. การทอลายโดยการแทรกวัสดุอื่นประกอบ

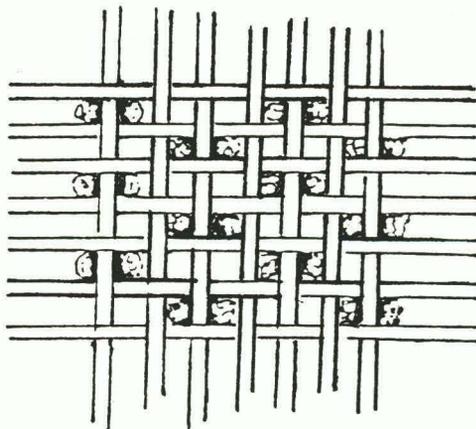
ก. ทอประกอบลูกเต๋อย ปกติการปักลูกเต๋อยประดับชายเสื้อผู้หญิง กะเหรี่ยงสะกอจะใช้วิธีปักหลังจากเย็บผ้าประกอบเป็นตัวเสื้อแล้ว แต่ในระยะหลังใช้วิธีประกอบเข้าไปในผ้าที่ทอไปพร้อม ๆ กับการทอ โดยร้อยลูกเต๋อยเข้ากับเส้นด้ายระหว่างด้ายยืนโดยให้ลูกเต๋อยลอยตัวอยู่บนผืนผ้า

วิธีทอลูกเต๋อยประกอบในผืนผ้า

เมื่อประกอบเป็นลวดลายแล้วจึงปักทับด้ายสลักสีลงในช่องว่างระหว่างลูกเต๋อยเหล่านั้น

ข. ทอประกอบพู่หรือกระจุกด้าย เป็นการทอลายผ้าของกะเหรี่ยงโปและสะกอบางหมู่บ้าน ใช้ประกอบในชุดของหญิงสาวและชุดเด็กหญิงเท่านั้น การทอจะใช้ด้ายสีแดงหรือดำรวมกันเป็นกระจุกประมาณเท่าปลายนิ้วก้อย ตัดเป็นท่อน ๆ ยาวประมาณ 1 นิ้ว นำส่วนนี้สอดไปตามเส้นด้ายยืนเป็นระยะ ๆ สลับกับด้ายขวาง ทอเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ จนได้ลวดลายที่ต้องการ แล้วเกลี่ยปลายด้ายที่สอดให้แตกจะปรากฏลวดลายกระจุกด้ายเรียงกันเป็นรูปต่าง ๆ เช่น สี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน วงกลม ฯลฯ

การทอผ้าประกอบกระจุกด้ายของกะเหรี่ยงโป

การตัดเย็บ

ผ้าที่ได้จากการทอแบบกะเหรี่ยงตามปกติแล้วจะเป็นผ้าหน้าแคบจำกัดตามขนาดของเครื่องทอ คือ กว้างที่สุดไม่เกิน 20 นิ้ว ส่วนความยาวขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของผู้ทอ ดังนั้น เครื่องนุ่งห่มของกะเหรี่ยงจึงเป็นการนำผ้าทั้งผืนมาเย็บประกอบกันโดยพยายามหลีกเลี่ยงการตัดเนื่องจากกะเหรี่ยงไม่มีกรรไกรใช้ ผ้าที่ทอแต่ละชิ้นเมื่อนำมาประกอบกันเป็นเครื่องนุ่งห่มแล้วจะไม่มีเศษเหลือทิ้ง การแบ่งผ้าจึงทำโดยใช้มีดคม ๆ กรีดตามแนวขวางของผืนผ้าเท่านั้น ด้วยเหตุนี้รูปทรงของเสื้อผ้ากะเหรี่ยงจึงไม่มีส่วนโค้งส่วนเว้า เพราะเป็นการยากที่จะใช้มีดกรีดผ้าให้ได้ลักษณะเช่นนั้น

สิ่งสำคัญในการนำผ้ามาประกอบกันคือ ต้องเป็นผ้าที่ทอขึ้นสำหรับเครื่องนุ่งห่มตัวหรือผืนนั้น โดยเฉพาะ จะนำไปประกอบกับส่วนของตัวหรือผืนอื่นไม่ได้ เช่น ผ้าที่ทอเพื่อเย็บเป็นเสื้อผู้ชายจะนำมาเย็บเป็นข้อมหรือผ้าห่มไม่ได้ และผ้าที่ทอสำหรับเย็บข้อมก็ไม่สามารถนำมาเย็บเป็นเสื้อหรือผ้าห่มได้เช่นกัน ทั้งนี้ เนื่องจากได้กำหนดลวดลาย สี และขนาดไว้อย่างแน่นอนแล้วก่อนที่จะทอผ้าแต่ละผืนนั่นเอง

วิจารณ์

ปัจจุบันลักษณะการทอผ้าของกะเหรี่ยงได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างมาก ที่เห็นได้ชัดคือ

1. การลดขั้นตอนการผลิตด้วย กะเหรี่ยงปัจจุบันนิยมซื้อด้ายสำเร็จรูปมาทอแทนการผลิตเอง เนื่องจากผลผลิตฝ้ายจากไร่ไม่เพียงพอต่อการผลิตเครื่องนุ่งห่มให้สมาชิกในครอบครัว และไม่สามารถหาแหล่งซื้อปุ๋ยฝ้ายได้ ประกอบกับกรรมวิธีการผลิตเส้นด้ายต้องใช้เวลาานานมาก จึงนิยมที่จะซื้อด้ายสำเร็จรูปมาทอเครื่องนุ่งห่มมากขึ้น ทั้งนี้เพราะด้ายสำเร็จรูปนั้นมีทั้งด้ายแบบย้อมสีสำเร็จแล้ว และด้ายสีขาวนำมาย้อมเอง จึงมีความสะดวกสบายกว่า แต่ด้ายสำเร็จรูปและด้ายที่ผลิตเองจะมีความแตกต่างกันที่ขนาดของเส้นด้ายคือ ด้ายที่ผลิตเองจะมีขนาดของเส้นและความแน่นของเกลียวปุ๋ยฝ้ายไม่เสมอกัน ส่วนด้ายสำเร็จรูปจะมีความแน่นของปุ๋ยฝ้ายและขนาดของเส้นด้ายสม่ำเสมอ แต่มีขนาดเล็กกว่าเส้นด้ายที่ผลิตเอง ดังนั้น การทอผ้าโดยใช้ด้ายสำเร็จรูปจึงต้องใช้เส้นด้ายประมาณ 2 เท่าของด้ายที่ผลิตเอง

การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้มีทั้งข้อดีและข้อเสีย ข้อดีคือ การใช้ด้ายสำเร็จรูปทำให้ทุนค่าใช้จ่ายและแรงงาน ดังจะเห็นได้จากตารางที่ 1 และ 2 ที่แสดงการเปรียบเทียบค่าใช้จ่ายในการทอโดยใช้ด้ายที่ผลิตเองกับด้ายที่ซื้อสำเร็จรูป ส่วนข้อเสียคือการใช้ด้ายสำเร็จรูปจะทำให้เอกลักษณ์ทางสังคมและศิลปะพื้นบ้านของกะเหรี่ยงต้องสูญหายไปอย่างน่าเสียดาย

จะเห็นว่า เมื่อคิดค่าใช้จ่ายในการลงทุนโดยประเมินระยะเวลาออกมาเป็นค่าแรงงานแล้ว ในปริมาณการผลิตที่เท่ากัน ค่าใช้จ่ายในการทอผ้าโดยผลิตด้ายเองตามตารางที่ 1 จะสูงกว่าการซื้อด้ายสำเร็จรูป

ตามตารางที่ 2 ประมาณร้อยละ 34

แต่เมื่อพิจารณาถึงความเป็นจริงแล้วจะเห็นว่า โดยประเพณีนิยมผู้หญิงกะเหรี่ยงจะไม่ออกไปรับจ้างทำงานกับคนภายนอก ดังนั้น เมื่อเสร็จจากการปลูกพืชผลในไร่และเก็บเกี่ยวแล้ว ผู้หญิงจะมีเวลาทอดผ้าได้อย่างเต็มที่โดยใช้เวลาที่ว่างจากงานบ้านและถือว่ามีค่าแรงงาน = 0 เมื่อค่าแรงงาน = 0 ค่าใช้จ่ายของตารางที่ 1 ซึ่งเป็นค่าแรงงานทั้งหมดจึงมีค่า = 0 เช่นกัน ทำให้ค่าใช้จ่ายในการทอโดยผลิตด้วยตนเองน้อยกว่าตารางที่ 2 ซึ่งต้องเสียค่าใช้จ่ายในการซื้อด้ายเป็นจำนวนมาก แต่ระยะเวลาในการผลิตจากตารางที่ 2 น้อยกว่าตารางที่ 1* ซึ่งต้องเสียเวลากับการผลิตด้ายเป็นเวลาหลายวันในการทอเครื่องนุ่งห่มชิ้นหนึ่ง ๆ

2. การเปลี่ยนวิธีการทอเป็นแบบที่กระตุก การทอผ้าแบบที่กระตุกเป็นวิธีที่ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาได้นำเข้าไปแนะนำให้แก่ชาวเขาในเขตจังหวัดลำพูน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้การทอผ้ารวดเร็ว ได้ปริมาณมากขึ้น และสามารถขายเป็นรายได้สำหรับครอบครัวอีกทางหนึ่ง แต่การทอผ้าแบบนี้ยังอยู่ในวงแคบเพราะยังไม่ได้รับการยอมรับจากชาวเขาเท่าที่ควร ทั้งนี้ เนื่องจากสาเหตุหลายประการ คือ

ก. การสร้างที่กระตุกต้องลงทุนสูงและส่วนประกอบต้องได้สัดส่วน ช่างที่ชำนาญงานเท่านั้นจึงจะทำได้ ในขณะที่เครื่องทอแบบดั้งเดิมสามารถทำได้เอง และลงทุนเพียงเล็กน้อย

ข. เนื่องจากลักษณะของที่กระตุกที่เมื่อขึ้นเครื่องทอแล้วจะต้องค้างคาไว้ในลักษณะนั้น จนกว่าจะทอเป็นผืนผ้าทั้งหมด เครื่องทอจึงต้องอยู่ในบริเวณชายคาหรือใต้ถุนบ้าน เพื่อไม่ให้ถูกฝนหรือน้ำค้าง ซึ่งจะทำให้ด้ายชื้นและขึ้นรา แต่ลักษณะบ้านของกะเหรี่ยงไม่สามารถนำที่กระตุกเข้าไปไว้ใต้ถุนบ้านได้ เพราะยกพื้นสูงแค่ 1-1½ ม. ดังนั้น หากจะเก็บที่กระตุก 1 หลัง ก็จะต้องสร้างเพิงมุงหลังคาด้วย ซึ่งเป็นเรื่องยุ่งยากและสิ้นเปลือง นอกจากนี้การสร้างบ้านบนไหล่เขาที่มีความลาดชันทำให้การปรับพื้นที่เพื่อตั้งที่กระตุกทำได้ยาก

ค. การขึ้นเครื่องทอแบบที่กระตุกมีขั้นตอนมาก ต้องใช้คนช่วย 2-3 คน จึงจะสำเร็จ และต้องทำในบริเวณชายคาหรือใต้ถุนบ้านที่กว้าง ๆ ซึ่งการทอแบบดั้งเดิมสามารถขึ้นเครื่องทอได้เอง และใช้เวลาไม่มากนัก

ง. การฝึกหัดทอผ้าแบบที่กระตุกต้องใช้เวลานานกว่ามือและเท้าจะทำงานได้สัมพันธ์กัน

จ. ถึงแม้ผ้าที่ได้จากการทอแบบที่กระตุกจะมีความกว้างและยาวมากกว่าการทอแบบดั้งเดิม แต่ความกว้างก็ไม่มีประโยชน์กลับจะเพิ่มความยุ่งยากในการตัดและเก็บปริมาณรูย

*ตัวเลขค่าใช้จ่ายจากตารางที่ 1 ไม่ได้คำนวณค่าแรงงานและการลงทุนในการปลูกฝ้าย ทั้งนี้เนื่องจากการปลูกฝ้ายของกะเหรี่ยงส่วนใหญ่จะปลูกแบบปล่อยให้เติบโตตามธรรมชาติ ผลผลิตของฝ้ายเสมือนเป็นผลพลอยได้ของการทำไร่ข้าว คือ การหว่านเมล็ดพันธุ์ลงไปไร่ข้าวด้วย ฉะนั้นจึงตีค่าแรงงาน = 0

ฉ. การทอแบบดั้งเดิมสามารถทอเป็นลวดลายได้ง่ายกว่าแบบที่กระตุก

3. การได้พบกับคนพื้นราบ ปัจจุบันกะเหรี่ยงติดต่อกับคนพื้นราบมากขึ้น และยอมรับวัฒนธรรมของคนพื้นราบเข้าสู่สังคมของคนมากขึ้น โดยเฉพาะผู้ชายเริ่มหันมานิยมสวมกางเกงและเสื้อสำเร็จรูป โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็ก ๆ ได้รับอิทธิพลของการแต่งกายแบบคนพื้นราบตั้งแต่วัยเยาว์ จึงไม่เกิดความผูกพันกับการแต่งกายแบบประเพณีนิยม วัฒนธรรมการทอผ้าอาจสูญหายไปเป็นที่สุด

ทั้งนี้ สาเหตุของความเปลี่ยนแปลงอาจเนื่องมาจาก

1. การคมนาคมติดต่อกับสังคมภายนอกโดยเฉพาะกับคนพื้นราบ ทำให้กะเหรี่ยงมีการแลกเปลี่ยนหรือยอมรับวัฒนธรรมใหม่ ๆ เข้าสู่สังคมของตน

2. ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำของกะเหรี่ยงในปัจจุบันซึ่งเกิดจากการเพาะปลูกไม่ได้ผล ทำให้ผลผลิตไม่เพียงพอต่อการบริโภค เป็นผลให้บางครอบครัวทั้งผู้หญิงและผู้ชายต้องออกไปรับจ้างคนพื้นราบ การทอผ้าจึงหยุดชะงัก จำเป็นต้องซื้อเสื้อผ้าสำเร็จรูปมาสวมใส่แทน

3. เสื้อผ้าสำเร็จรูปมีสีสันและแบบสวยงามผิดกับเสื้อผ้าที่ผลิตเองซึ่งมีแบบซ้ำซาก อีกทั้งไม่ต้องเสียเวลา เป็นผลให้กะเหรี่ยงหันมานิยมสวมใส่เสื้อผ้าสำเร็จรูปกันมากขึ้น

4. ปัจจุบันมีกะเหรี่ยงบางหมู่บ้านได้รับการส่งเสริมในด้านการทอผ้าเป็นสินค้าจากหน่วยงานต่าง ๆ เช่น จากโครงการส่งเสริมผลิตภัณฑ์ชาวเขาของกรมประชาสัมพันธ์ คณะมิชชันนารี มูลนิธิส่งเสริมหัตถกรรมชาวเขา เป็นต้น หน่วยงานเหล่านี้จะเป็นผู้ซื้อและกำหนดลวดลาย สีสันและปริมาณที่ต้องการ ทำให้กะเหรี่ยงมุ่งทอผ้าเพื่อสนองความต้องการของหน่วยงานเหล่านี้จนละเลยการผลิตเพื่อครอบครัว ดังนั้น รายได้จากการขายผลิตภัณฑ์ส่วนหนึ่งจึงถูกนำไปซื้อเสื้อผ้าสำเร็จรูปมาสวมใส่

สรุปและข้อเสนอแนะ

การทอผ้าของกะเหรี่ยงนับเป็นวัฒนธรรมที่น่าสนใจอย่างยิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสามารถพิเศษทางศิลปะของชาวเขาเผ่านี้ การแสดงออกถึงความมีศิลปะจะเห็นได้จากความพิถีพิถันในการทอ การประดิษฐ์ลวดลายและการใช้สีสันท่าง ๆ ที่คิดค้นขึ้นมาแทนสิ่งที่เห็นอยู่รอบตัว เช่น นำเม็ดลูกเดือยมาเรียงกัน 2 เม็ด หมายถึงรอยเท้าสุนัข หรือการปักไขว้ด้วยด้ายสีแดงเป็นรัศมีหมายถึงพระอาทิตย์ เป็นต้น ศิลปะเหล่านี้กำลังจะสูญหายไป ฉะนั้น การที่จะดำรงเอกลักษณ์ไว้จึงต้องมีองค์การที่เข้าไปช่วยส่งเสริมงานหัตถกรรมของกะเหรี่ยงอย่างจริงจัง ทั้งด้านการควบคุมคุณภาพและการตลาด โดยเน้นหนักในด้านฝีมือและความประณีต รวมทั้งเปิดโอกาสให้กะเหรี่ยงได้พบเห็นสิ่งที่แปลกใหม่เพื่อให้เกิดความคิดริเริ่ม เช่น การทอยกดอก ถ้ามีโอกาสได้ไปดูการทอผ้าตีนจกของโครงการส่งเสริมศิลปาชีพพิเศษในพระบรมราชานุอุปถัมภ์ หรือการทอลายซิดก็ให้ไปดูการทอของจังหวัดต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นต้น เพราะการที่ได้พบเห็นลวดลายต่าง ๆ อาจทำให้เกิดความคิดริเริ่มในการค้นคิดลายแปลก ๆ ที่สวยงามขึ้น

ได้ ประกอบกับผลิตภัณฑ์ประเภทผ้าตีนจก ผ้าทอลายจิดได้รับความนิยมอย่างมากในวงการแฟชั่นปัจจุบัน หากมีการส่งเสริมกันอย่างจริงจังแล้วก็สามารถจะทำให้งานทอผ้าประเภทนี้เป็นอาชีพที่ทำรายได้ให้แก่ครอบครัวกะเหรี่ยงเป็นอย่างมาก

คำขอบคุณ

ผู้เขียนขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา จังหวัดแม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน และกาญจนบุรี ซึ่งประจำอยู่ในหมู่บ้านขณะที่เข้าไปศึกษาหาข้อมูล รวมทั้งชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงในหมู่บ้านนั้น ๆ ที่ให้ความร่วมมือและอำนวยความสะดวกเป็นอย่างดี

บรรณานุกรม

1. ลาชโรจน์, สมภพ. กะเหรี่ยงโป. เอกสารเผยแพร่, ศูนย์วิจัยชาวเขา จังหวัดเชียงใหม่, 2525.
2. Anni, A. On Weaving. Wesleyan University Press, Middletown, 1965.
3. Hinton, E.M. The Dress of the Pwo Karen of North Thailand. *Siam Society*, 1974, 62, Part 1.
4. Sherry, B. From the Hands of the Hills. Media Transasia, 1978.
5. Young, O.G. The Hill – Tribes of Northern Thailand. 1961.

ตารางที่ 1. ค่าใช้จ่ายและแรงงานในการทอผ้าโดยผลิตเส้นด้ายเอง

ชนิด	จำนวนด้ายที่ใช้ / ชิ้น	ระยะเวลา (วัน)			ค่าใช้จ่าย* / ชิ้น	จำนวนที่ใช้ / ปี	ค่าใช้จ่าย / ปี
		ผลิตด้าย	ทอ	รวม			
ชุดเด็กหญิง เสื้อเด็กชาย (คลุมเก่า)	1½ ก้า	3	2	5	150	3	450
	1½ ก้า	3	2	5	150	4	600
เสื้อผู้ชาย ชุดหญิงสาว	1½ ก้า	3	3	6	180	4	720
	3½ ก้า	4	5	9	270	3	810
ผ้าถุง เสื้อแม่เรือน	2 ก้า	3	6	9	270	3	810
	1½ ก้า	3	6	9	270	3	810
ชุดผู้ชายสูงอายุ ย่าม ผ้าห่ม	3½ ก้า	4	5	9	270	3	810
	1 ก้า	2	2	4	120	1	120
	6 ก้า	5	10	15	450	1	450
					รวม		5,580

*ค่าใช้จ่าย = ระยะเวลา × ค่าแรงงานในท้องถิ่น = 30 บาท/วัน

ว. สนง. กก. วิจัย ช., ๒๕๓๒, ๒๑(๒)

ตารางที่ 2. ค่าใช้จ่ายและแรงงานในการทอผ้าโดยซื้อด้ายสำเร็จรูป

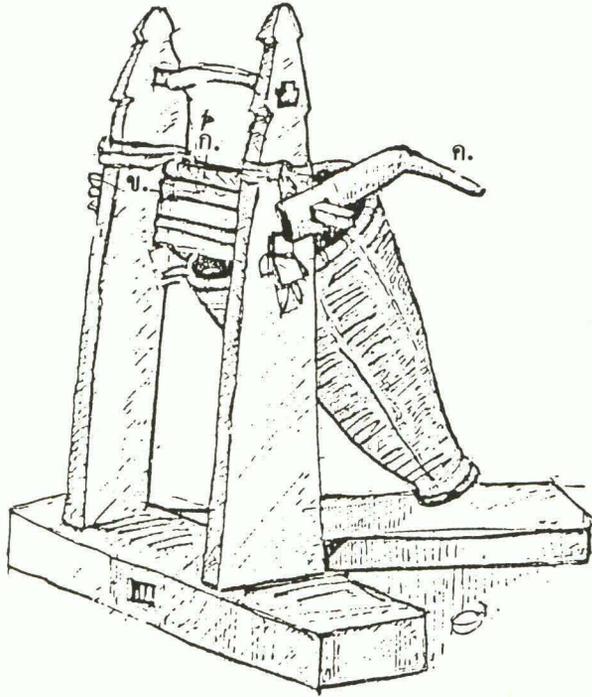
ชนิด	จำนวนด้าย ที่ใช้ / ชิ้น	ระยะเวลา ทอ (วัน)	ค่าใช้จ่าย / ชิ้น	จำนวนใช้ / ปี	ค่าใช้จ่าย / ปี
ชุดเด็กหญิง	3 ก้า	2	90	3	270
เสื้อเด็กชาย (คลุมเข่า)	3 ก้า	2	90	4	360
เสื้อผู้ชาย	3 ก้า	3	120	4	480
ชุดหญิงสาว	6 ก้า	5	210	3	630
ผ้าถุง	4 ก้า	6	220	3	660
เสื้อแม่เรือน	3 ก้า	6	210	3	630
ชุดผู้ชายสูงอายุ	6 ก้า	5	210	3	630
ข้อม	2 ก้า	2	80	1	80
ผ้าห่ม	12 ก้า	10	420	1	420
			รวม		4,160

ค่าใช้จ่าย = (จำนวนด้าย × ราคา ก้าละ 10 บาท) + (เวลา × ค่าแรงทอถึงวันละ 30 บาท)

- ราคาด้าย 1 ก้า = 10 บาท คิดตามราคาในตลาดแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

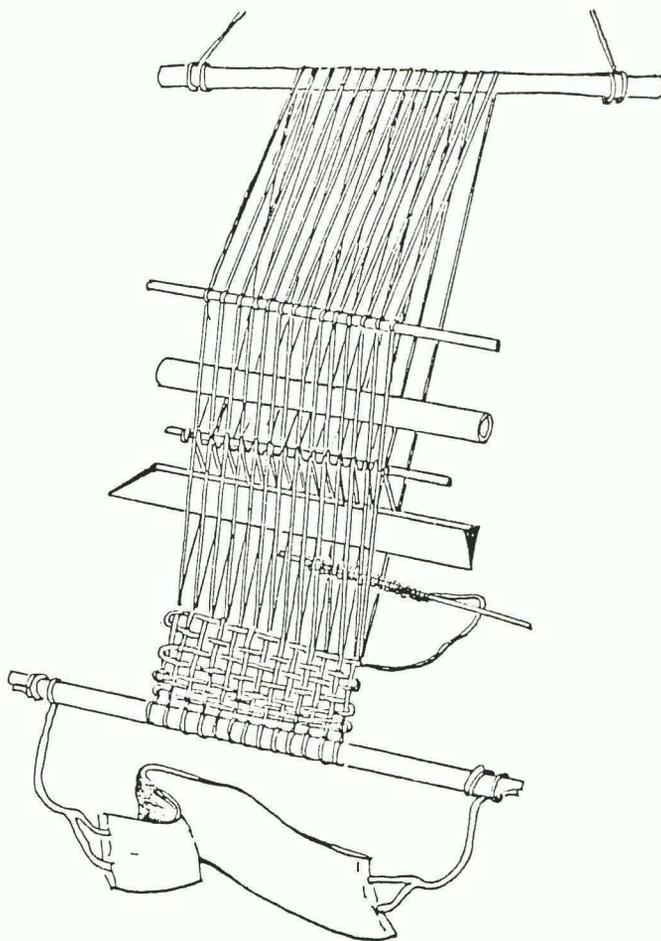
- ค่าแรงงานคิดตามค่าจ้างแรงงานที่คนพื้นราบแถบอำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอนจ้างชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงทำงาน อัตรา

ค่าจ้างวันละ 30 บาท

รูปที่ 1. เครื่องหีบฝ้าย (cotton gin)

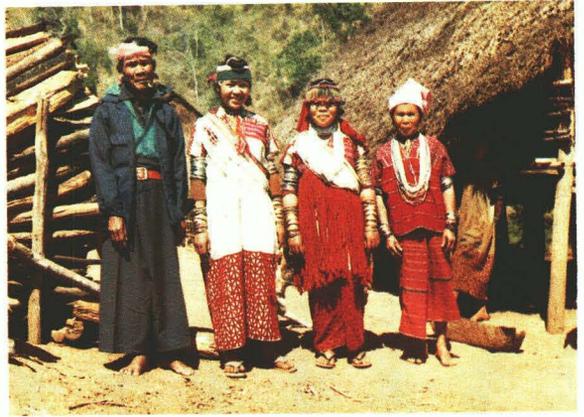
- ก. ลูกกลิ้งพื้นเพื่องบน
- ข. ลูกกลิ้งพื้นเพื่องล่าง
- ค. ด้ามหมุน

รูปที่ 2 . เครื่องทอเมื่อประกอบเสร็จเรียบร้อยแล้ว

รูปที่ 3. เครื่องทอแบบหลายตะกอ

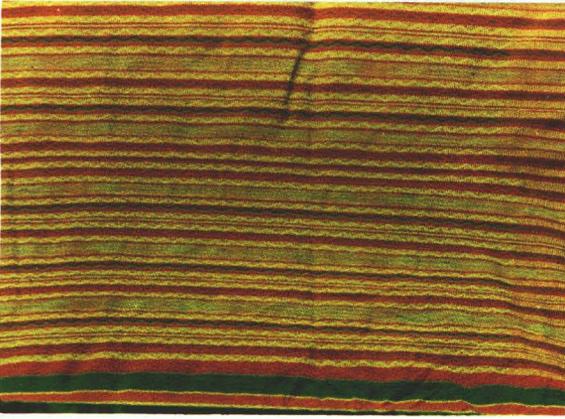
รูปที่ 4. เครื่องแต่งกายของ พ่อเรือน แม่เรือน และหญิงสาว เผ่ากะเหรี่ยงโป บ้านแม่จ้าง ตำบลแม่เหาะ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

รูปที่ 6. ตำแหน่งของผู้ทอเมื่อวางเครื่องทออยู่ในลักษณะตั้งพอดี (เครื่องทอแบบตะกอเดียว)

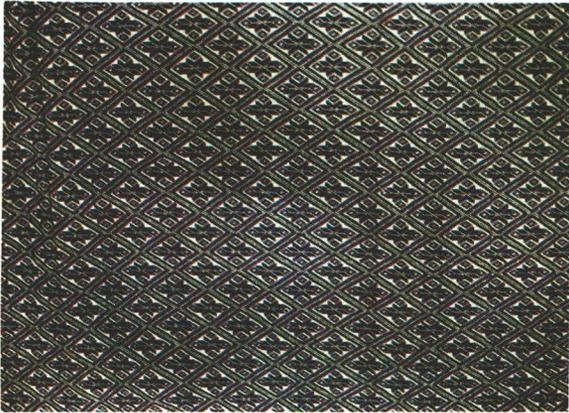
รูปที่ 5. การเรียงด้ายขึ้นเครื่องทอเพื่อทอผ้าถุง

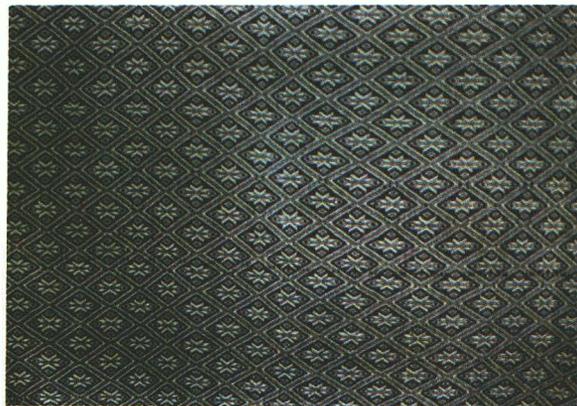
ลายขีดผ้าถุงกะเหรี่ยงสะกอ

ลายขีดเสื่อกะเหรี่ยงสะกอ

ผ้าลายขีดของอีสาน

ผ้าลายขีดของอีสาน

รูปที่ 7. ผ้าทอลายขีด